

Dilemmák a Covid–19-válság magyarországi gazdasági hatásairól

Palócz Éva–Matheika Zoltán

(In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest)

10.61501/TRIP.2020.26

1. Bevezetés

2020 elején a világot váratlanul és sokszerűen érte a Covid–19-járvány miatt kitört nemzetközi gazdasági válság. Az új koronavírus terjedése ellen a legtöbb ország a bezárkózás (*lockdown*) elrendelésével reagált, korlátozva a kijárási és lakhelyelhagyási lehetőségeket és az országok közötti utazást-szállítást, ami megbénította a gazdaságok működését. A személyes interakciókra épülő ágazatok (idegenforgalom, vendéglátás, személyi és kulturális szolgáltatások) azonnal összeomlottak, de más ágazatok, mint például a feldolgozóipar is hatalmas károkat szenvedtek. Még azok az ágazatok is, amelyek termékei iránt a kereslet többé-kevésbé fennmaradt, a határátlépések nehézségei miatt nem jutottak a termeléshez szükséges inputokhoz, ami korlátozta a termelésüket. A válságot megelőző években kiépült nemzetközi termelési-ellátási láncok, amelyek behálózták a világot és a világtermelés fontos elemévé váltak, hirtelen megszakadtak vagy akadoztak.

A jelenlegi válság különlegessége, hogy – minden korábbi krízissel ellentétben – azt nem a gazdaságok, a nemzetközi pénzügyi vagy kereskedelmi rendszer valamilyen belső zavara váltotta ki, hanem egy olyan külső, nem gazdasági jellegű tényező, amely a nemzetközi termelés (kínálat) és kereslet valamennyi elemére hat. A szabad mozgás korlátozása visszaveti az áruk és szolgáltatások termelését, az ennek következtében előálló magas munkanélküliség és jövedelemkiesés pedig korlátozza a háztartások fogyasztását. A bizonytalan kilátások miatt a cégek és a lakosság beruházási hajlandósága pedig minimálisra zsugorodik.

A jelenlegi válság másik – az előzővel összefüggő – különlegessége, hogy a pandémia kimenetele, időtartama és mélysége sem ismert. Ennek következtében nemcsak a tényleges és közvetlen károk hatnak negatívan a gazdaságokra, hanem a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság, amely a gazdasági szereplők percepcióin keresztül közvetve is jelentősen rontja a gazdasági kilátásokat.

A globális bizonytalanság és a fizikai korlátozások miatt a világkereskedelem oly mértékben zsugorodott 2020 első felében, amire a 2008–2009 pénzügyi-gazdasági válság alatt sem volt példa. Az UNCTAD becslése szerint a termékek kereskedelme az első negyedévi 5 százalék után a második negyedévben 27 százalékkal(!) esett vissza, s egész évre a szervezet 20 százalék körüli teljesítménycsökkenést vár (UNCTAD, 2020). A WTO előrejelzése ennél valamivel mérsékeltebb, „csupán” 12 százalékos zsugorodásra számít 2020-ban az áruk és szolgáltatások nemzetközi kereskedelmében (WTO, 2020).

Az IMF 2020. júniusi interim jelentésében a világ GDP-jének a csökkenését 2020-ban 4,9 százalékra becsülte (az áprilisi jelentés még 3 százalékos visszaeséssel számolt) (IMF, 2020). Általában is jellemző, hogy az előrejelzések, akár a nemzetközi kereskedelemre, akár a világ GDP-jére vonatkoznak, nyár elejére valamelyest romlottak a tavaszi várakozásokhoz képest. Ugyanakkor a legtöbb elemző egyetért abban, hogy 2020. második negyedéve jelentette a mélypontot a gazdaságokban és a kereskedelemben, amelyet az év hátralévő részében (és különösen 2021-ben) valamilyen sebességű kilábalás követ. Hogy ennek az üteme milyen lesz, abban már különböznek a vélemények, lásd: *V*, vagy *L*, esetleg *W* alakú (azaz sorrendben: gyors visszapattanás, lassú helyreállítás, esetleg egy kilábalást követő ismételt visszaesés), illetve ezek valamilyen kombinációja.

2020. szeptember elején, amikor e tanulmány íródik, azt látjuk, hogy nyár elején-közepén a gazdasági károk enyhítése érdekében az országok többsége folyamatosan elkezdett „nyitni”: feloldották a személyi és árumozgást korlátozó intézkedések túlnyomó részét, ami lehetővé tette a gazdaságok lassú újraindulását. Kérdés azonban, hogy a koronavírus ismét fokozódó jelenléte mennyire töri meg ezt a folyamatot.

A tanulmány első részében összefoglaljuk az első félév gazdasági történéseit és adalékokat nyújtunk azok értékeléséhez. A második részben felvázoljuk azokat a scenáriókat, amelyek jelenlegi ismereteink szerint a legvalószínűbbnek tűnnek a válság rövid- és középtávú kimenetelét illetően Magyarországon és némi régiós kitekintésben. Hangsúlyozni kell azonban az előrejelzések továbbra is fennálló óriási bizonytalanságát, a pandémiát övező kiszámíthatatlanság miatt.

2. Várakozások és tények a magyar gazdaságról

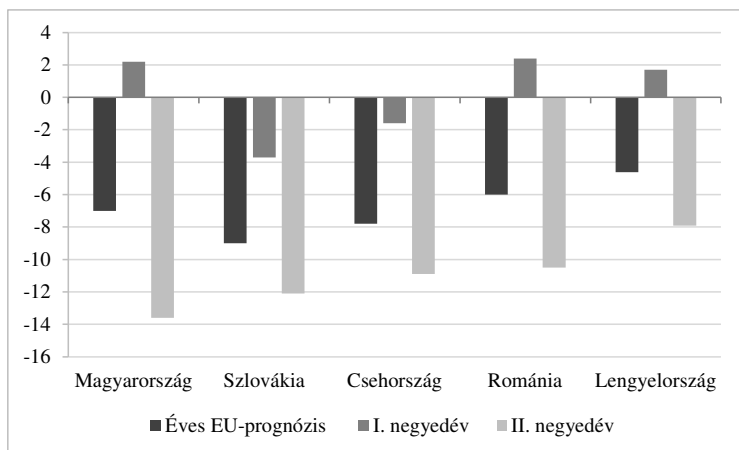
A magyar kormány a 2020 áprilisában megjelent *Konvergencia programban* 3 százalékos gazdasági visszaesést várt 2020-ra, majd 4,8 százalékos növekedést 2021-re (Magyarország Kormánya, 2020). Ez az előrejelzés már akkor is

jóval optimistább volt, mint a független elemzők 5-6 százalékos, illetve az Európai Bizottság 7 százalékos visszaesést váró prognózisa (EU Bizottság, 2020). Az MNB 2020-ra pozitív – előbb 2–3 százalék, majd később 0,2–2 százalékos – növekedést váró prognózisáról most nem beszélünk. Azóta a pénzügyminiszter egy interjúban már 5 százalékos visszaesést említett, mint reális gazdasági előrejelzést, erről azonban hivatalos állásfoglalás szeptember elejéig nem született.

A 2020. szeptember elején rendelkezésre álló első félévi gazdasági növekedési (csökkenési) adatok azt támasztják alá, hogy a 3 százalékos éves csökkenési előrejelzés már végképp nem reális.

Az első félévben a magyar gazdaság 6,3 százalékkal zsugorodott. Ez az átlag azonban megtévesztő, mivel az első negyedévben, amelyet március utolsó két hete kivételével még normális üzletmenet jellemzett, a magyar gazdaság 2 százalékos növekedést ért el. A válság első teljes negyedévében, azaz 2020. második negyedévében azonban a magyar gazdaság teljesítményének csökkenése 13,6 százalékos volt, ami jócskán meghaladja a környező országok gazdasági visszaesését. A válság tehát súlyosabban érintette a magyar gazdaságot, mint a régió többi országát. (1. ábra)

1. ábra. Az EU éves előrejelzése 2020-ra és az I. és II. negyedéves gazdasági növekedés mértéke néhány közép- és kelet-európai országban, 2020 (százalék)

Forrás: EB (2020)

3. A magyar gazdaság zuhanásának összetevői részletesebben

3.1. A GDP termelése

2020 második negyedévében a termelési oldalon valamennyi fő gazdasági ágban visszaesett a kibocsátás. A csökkenés legkevésbé a mezőgazdaságot érintette, amelyet főleg a kedvezőtlen időjárás sújtott, és nem a járvány. Ezzel szemben az iparban mintegy 20 százalékos, az építőiparban és a szolgáltatásokban több mint 10 százalékos volt a visszaesés.

Az *ipar* szenvedte el a legnagyobb sokkot április–május folyamán – az ipari exportértékesítés e két hónap átlagában kb. 38 százalékkal esett vissza –, ami a drasztikus korlátozásoknak, az autóipar szinte teljes leállításának, illetőleg a termelési láncok megszakadásának átmeneti következménye volt. Ezt követően viszont gyors javulás következett, aminek következtében 2020. június–júliusra az ipari visszaesés mértéke már „csak” valamivel 10 százalék alatt volt. Ezt követően a javulás üteme mérséklődhet, de megjegyzendő, hogy az ipari termékek iránti keresletet a járvány önmagában kevésbé mérsékli, mint a szolgáltatások bizonyos típusai iránti keresletet.

Az *építőiparban* a termelés csak májustól kezdve esett vissza sokkszerűen. Míg a májusi mélyponthoz képest javulás várható, egészében véve az ágazat kilátásai nem túlságosan jók.

A *szolgáltatások* hozzáadott értékének példátlan, 12,2 százalékos visszaesése a második negyedévben számos szolgáltatási ág teljesítményének csökkenéséből adódott. A jelentősebb súlyú szolgáltatási ágak közül csak a szállítás-raktározás esett vissza 20 százalékot meghaladó mértékben – e visszaesés az utazási-kijárási korlátozások, illetve főleg a külkereskedelmi áruszállítások megszakadása fényében érthető. De jelentős, 10-15 százalékos esést mértek a közszolgáltatások, a szakmai-tudományos, adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység esetében, valamint a legnagyobb súlyú összevont szolgáltatási ágban, a kereskedelem-szálláshely-szolgáltatás-vendéglátásban is.

3.2. A GDP felhasználási oldala

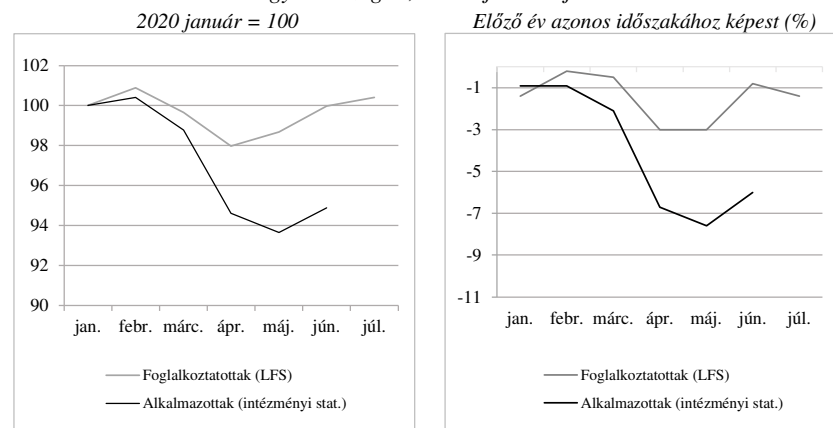
A Covid-válság a GDP felhasználási oldalán jóformán az összes komponenst jelentősen sújtotta 2020 második negyedévében. A kisebb súlyú közösségi fogyasztás mellett a legfőbb kivétel a *készletváltozás* volt – ez utóbbi nélkül a GDP nem 13,6 százalékkal, hanem *16,3 százalékkal esett volna vissza*. Természetesen a készletek emelkedése – legalábbis részben – maga is a válságot, azaz az eladatlan készletek felhalmozódását jelzi. Ugyanakkor jelentősen

visszaesett a *magánfogyasztás* (8,6 százalék), a *bruttó állóeszköz-felhalmozás* (13,5 százalék), de még ennél is drasztikusabban romlott a *nettó export*, az áruexport 20 és a szolgáltatásexport 38 százalékos esése mellett. Mindhárom fő felhasználási komponensnél fel kell tenni a kérdést, hogy a visszaesés mennyiben lesz tartós, mennyiben tükrözi a gazdaság állapotának tényleges romlását, továbbá mennyiben tekinthető ez a koronavírus-válság nyomán bevezetett megszorítások miatt bekövetkezett „technikai szünetnek”.

A *magánfogyasztás* esetében a visszaesés jellegének megítéléséhez alaposabban át kell tekintenünk a mögöttes foglalkoztatási és kereseti folyamatokat. A válság miatt bevezetett változatos foglalkoztatási formák következtében ugyanis a korábbinál nehezebb a statisztikai adatok közötti eligazodás.

A *foglalkoztatás* alakulását illetően a két elérhető adatforrásból eltérő kép rajzolódik ki. A munkaerő-felmérés (*Labour Force Survey – LFS*) adatai alapján az idei második negyedévben a foglalkoztatottak száma csak 2,5 százalékkal volt alacsonyabb, mint a tavalyi utolsó negyedévben, az alkalmazottak száma pedig 3,3 százalékkal. Ez nem jelentéktelen ugyan, de önmagában nem indokolja a több mint 8 százalékos fogyasztáscsökkenést.

2. ábra. Foglalkoztatottak és alkalmazottak számának változása Magyarországon, 2020. január–július

Forrás: KSH, a foglalkoztatottak adatai: LFS; az alkalmazottak adatai: intézményi statisztika.

Ugyanakkor az *intézményi statisztika*¹ szerint az alkalmazottak átlagos állományi létszáma a tavalyi negyedik negyedév és az idei második negyedév között 6,8 százalékkal esett vissza. Az eltérés alapvetően a *második negyedévben* jelentkezett, vagyis a kétféle statisztikai adatforrás a koronavírus-válság hatásait tükrözi eltérő módon.

A kétféle statisztika közti eltérést az okozza, hogy az LFS módszertana szerint definiált foglalkoztatottak köre jóval szélesebb. (Akár heti egy órányi informális munka is elégséges, hogy valakit foglalkoztatottnak tekintsenek.) Ezért az *informális foglalkoztatás térnyerése* is szerepet játszhatott a kétféle statisztika közti eltérésben. Így például az intézményi statisztika szerint az építőiparban az alkalmazotti létszám csökkent a második negyedévben (az előző év azonos időszakához képest), míg az LFS felmérés szerint az építőipari foglalkoztatottak száma még a második negyedévben is emelkedett. Lehetséges, hogy a hivatalosan elbocsátottak egy részét feketén foglalkoztatják tovább.

Továbbá míg az intézményi statisztikából kiesnek azok, akik egy hónapnál tovább fizetés nélküli szabadságon vannak, addig az LFS-statisztikában a munkahellyel rendelkező, de szabadságon levő személyek minden további feltétel nélkül foglalkoztatottnak számítanak.

A két adat különbségében némi szerepet játszik a *részmunkaidősök* eltérő számbavétele is. Az intézményi statisztika alapesetben (vagyis a havi jelentésekben és az ahhoz kapcsolódó adattáblákban) csupán a legalább havi 60 munkaórát ledolgozó részmunkaidősöket veszi figyelembe. (Ezért például a munkahelymegőrző bértámogatási rendszerbe bekerülő alkalmazottak egy része is kieshetett az intézményi statisztikákból.) Ha beszámítjuk az intézményi adatgyűjtésben szereplő 60 munkaóránál kevesebbet dolgozókat is, akkor a tavalyi negyedik negyedévről az idei második negyedévre végbement létszámcsökkenés nem 6,8 százalék, hanem 5,9 százalék, ez azonban még mindig jelentősebb, mint az alkalmazottak számának az LFS által mutatott 3,3 százalékos csökkenése, vagyis nem ez a két statisztika által közölt eltérő számok fő oka.

Az mindenesetre egyértelmű, hogy a válság egyik kísérőjelensége a részmunkaidős foglalkoztatás jelentős mértékű megugrása volt. Az LFS adatai szerint a foglalkoztatottak számának az előző év azonos időszakához viszonyított csökkenése a második negyedévben (mintegy 102 ezer fő) másfélszer akkora lett volna, hogyha a teljes munkaidőben foglalkoztatottak számának esését nem mérsékli a részmunkaidősök számának közel 50 ezer fős emelke-

¹ A KSH által publikált intézményi statisztika adatai a munkáltatók által készített járulékbevallásokból, illetőleg a költségvetési szervek esetében az Államkincstár nyilvántartásából származnak.

dése. Irányát tekintve hasonló képet sugall az intézményi statisztika is. (Hozzá kell tennünk, hogy a részmunkaidősök számának emelkedésében nagy szerepe van a *munkahely-megőrzési támogatásba*² bekerülteknek is. Ez azért lényeges, mert az ő esetükben a munkavállaló anyagi vesztesége kisebb annál, mint amit a részmunkaidőssé való átminősítés sugall, hiszen az ezáltal kieső alaphír 70 százalékát az állam három hónapon keresztül pótolja.)

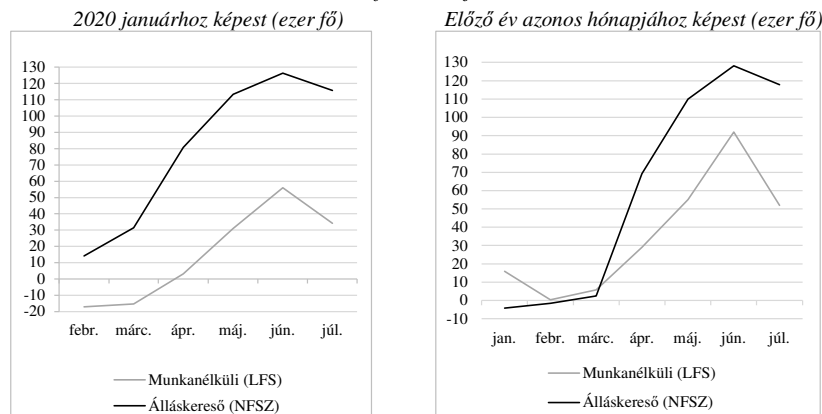
Összefoglalva, az adatok alapján az a sejtés fogalmazható meg, hogy a munka világából *teljes mértékben* kikerülők arányát az intézményi statisztika túlbecsülheti, és a munkaerő-felmérés eredménye közelebb lehet a valósághoz. Ugyanakkor azok számát, akiknek a munkapiaci helyzetét *súlyosan érintette* a koronavírus-válság, vagyis akiket megváltozott státuszban (hivatalosan már nem alkalmazotként), erősen rövidített munkaidőben vagy informálisan foglalkoztatnak, esetleg tartósan fizetés nélküli szabadságra küldték, az intézményi statisztika – azon belül is főként a *teljes munkaidős* alkalmazottak számának közel 11 százalékos második negyedévi esése – tükrözheti pontosabban.

A *munkanélküliségre* vonatkozóan szintén két adatforrásra támaszkodhatunk: az egyik a már említett munkaerő-felmérés, amely az LFS-definíció szerinti munkanélküliekről ad tájékoztatást, a másik a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) által a *nyilvántartott álláskeresőkre* vonatkozó adatszolgáltatás.

Az LFS-statisztika és az NFSZ adatszolgáltatása megegyezik abban, hogy 2020. márciushoz képest júniusig hónapról hónapra emelkedett az állástalannak száma – az emelkedés abszolút mértékét tekintve azonban a két adatsor eltér. A két adatsor közötti különbséget főleg az eltérő definíció okozza. Az LFS definíciója szerint munkanélküli az, aki egyrészt egyáltalán nem dolgozott az adott héten, másrészt a megelőző négy hétben aktívan keresett munkát, és két héten belül munkába tudna állni. Az álláskeresőként való regisztráció esetében nincs ilyen megkötés. Ennél fogva a munkanélküliek köréből kiesnek az alkalmi vagy feketemunkát vállalók, az álláskeresők köréből viszont nem.

² A *Kurzarbeit*-ként is ismert programban vállalatok pályázhattak támogatásért a megtartott, de részmunkaidőssé átminősített alkalmazottaik után. A támogatást olyan munkavállalók után lehetett igényelni, akik esetében a munkaidő-csökkentés 15 és 75 százalék közé esett. A támogatás keretében az állam kifizette az érintett alkalmazottnak a rövidített munkaidő miatt kieső nettó alaphír 70 százalékát, a nettó minimálbér kétszereséig.

3. ábra. Munkanélküliek és álláskeresők számának változása Magyarországon, 2020. február–június

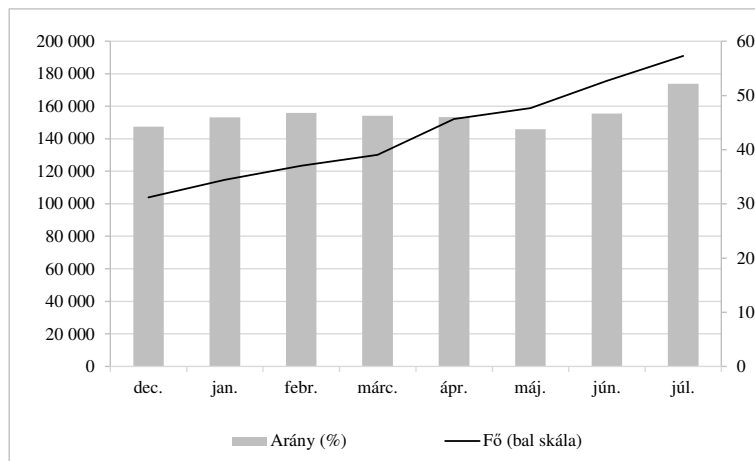
Forrás: az álláskeresők adatai: NFSZ; munkanélküli adatok: KSH-LFS.

A koronavírus-válság hatásának megítélésében annyiban találjuk relevánsabbnak az álláskeresők számának alakulását, hogy a „szabályos” foglalkoztatásból a fekete- vagy átmeneti munkába kerülők jövedelmi és életviszonyait is jelentősen befolyásolta a válság. Másrészt megjegyzendő, hogy az állásvesztők száma nagyobb lehet annál is, amit az NFSZ-adatsor sugall, mivel az álláskeresési járadékra nem jogosultak egy része nem kerül be a regisztrált álláskeresők körébe.

A rendelkezésre álló adatok szerint a munkanélküliség szempontjából legrosszabb hónapban – júniusban – a munkanélküliek száma mintegy 90 ezer fővel, az álláskeresők száma közel 130 ezer fővel magasabb volt, mint egy évvel korábban. (3. ábra, jobb oldali grafikon) Ez jelentős, *de elmarad attól a több százszáz nagyságrendtől*, amelytől a válság kezdetén még tartani lehetett. A munkanélküliségi ráta 2020. júniusban 5,1 százalékon tetőzött, az álláskeresők számából képzett analóg mutató – az álláskeresők száma a gazdaságilag aktívak számához viszonyítva – pedig 8,1 százalékon.

A foglalkoztatottságra és munkanélküliségre vonatkozó adatok egyaránt mutatják, hogy a munkapiac – ha késéssel is, de leköveti a tavaszi hónapokban befagyott külkereskedelmi áramlások kiolvadását, illetőleg a korlátozások feloldása nyomán a fogyasztási kereslet részleges helyreállítását. A további javulás üteme bizonytalanra vált a járványügyi helyzet romlása miatt.

4. ábra. Ellátásban nem részesülő álláskeresők havonkénti száma és százalékos aránya Magyarországon, 2019. december–2020. július

Forrás: NFSZ

Aggasztó továbbá, hogy miközben a regisztrált álláskeresők száma júliusban már valamelyest csökkent júniushoz képest, addig az *ellátás nélkül* maradt álláskeresők száma zavartalanul tovább nőtt. (4. ábra) Vagyis a formális munkapiac még nem elég erős ahhoz, hogy felszívja a (három hónapig járó) álláskeresői járulékra való jogosultságukat elvesztőket.

A jelek szerint a kormány e problémát a *közfoglalkoztatás* kibővítésével kívánja orvosolni. Erre utal a közfoglalkoztatási keret kibővítésén túl az a tény, hogy júliusban a *támogatott új álláshelyek* száma megugrott, habár – híradások szerint – a közfoglalkoztatottak száma június és augusztus között csupán pár ezer fővel nőtt.

Ha meg akarjuk ítélni, hogy ez esetben olyan munkapiaci változásról van-e szó, amelynek fogyasztásra gyakorolt hatása túlmegy az időleges korlátozások okozta „technikai” hatáson, és amelynek tovagyűrűző konjunkturális következményei lesznek, számba kell venni a *keresetalakulást* is, amely pedig eltér attól, amit egy kétszámjegyű gazdasági visszaesés idején várni lehetne. Annak fényében, hogy a teljes munkaidőben dolgozó alkalmazottak száma év/éves alapon több mint 10 százalékkal csökkent a második negyedévben, meglepő lehet, hogy eközben – szintén az intézményi statisztika szerint – a kereseti dinamikára a válság szemlátomást nem hatott. Habár a tavalyi – jobbra 11 százalékot meghaladó – havi növekedési ütemek 2020-ban

(egy-két kilengést leszámítva) 8-10 százalékosra mérséklődtek, márciustól kezdve az adatokban semmilyen lassuló trend nem fedezhető fel a második negyedév folyamán, sem nemzetgazdasági szinten, sem azon belül a vállalati szektorban.

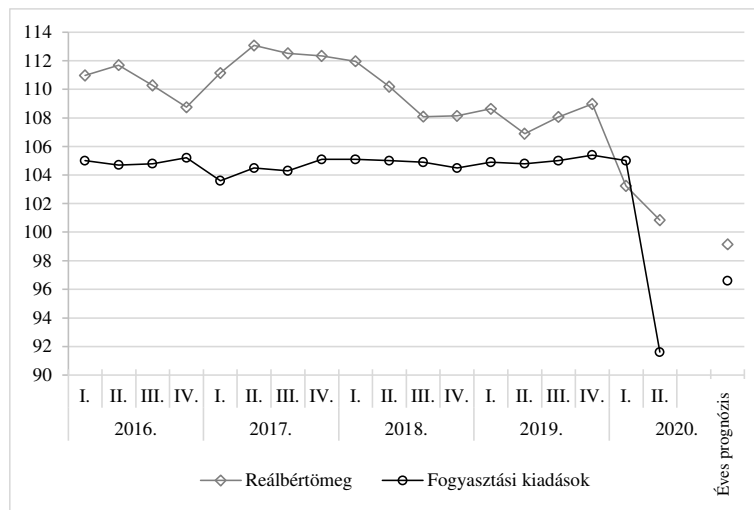
Az aggregált számok azonban bizonyos fokig félrevezetőek. Ha nem számítjuk a közsféra által dominált ágazatokat (közigazgatás, oktatás, humán-egészségügyi, szociális ellátás), akkor az ágazatok többségében kisebb-nagyobb lassulást mértek, különösen, ha nem negyedéveket hasonlítottunk össze, hanem a (járványtól még nem érintett) első két hónapot vetjük össze a március-júniusi időszakkal. Továbbá, habár egészében véve a *fizikai foglalkozásúak* kereseti dinamikája stabil maradt a második negyedévben, érdemi lassulás volt megfigyelhető az ipari és építőipari foglalkozásúak, gépkezelők, összeszerelők és járművezetők, valamint a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásúak körében.

Végül, két torzító tényezőt is érdemes megemlíteni.

- A válság foglalkoztatási hatása sokkal erőteljesebben érintette a fizikai foglalkozásúakat, mint a (magasabb átlagkeresetű) szellemi foglalkozásúakat, aminek következtében eltolódás ment végbe e két csoport foglalkoztatottakon belüli relatív súlyában. Ennek az eltolódásnak a kiszűrésével – hozzávetőleges becsléssel – egy százalékponttal alacsonyabb lenne a válságidőszak során a mért keresetnövekedési ütem.
- A másik torzító hatás a teljes munkaidős foglalkoztatás visszaeséséből, és a részidős foglalkoztatás térnyeréséből fakad. A kereseti statisztika a teljes munkaidős alkalmazottakat veszi számba. A részmunkaidős alkalmazottak arányának növekedése olyan lefelé irányuló összetételhatást eredményez, amely a kereseti statisztika számaiban nem jelenik meg. E hatás mértékét nehezebb becsülni, azért mert a részmunkaidősök kereseti szintje nem ismert. Ugyanakkor nagyságrendjét tekintve e tényezőt figyelembe véve a kereseti dinamika újabb egy százalékponttal lehetne alacsonyabb.

E két hatás együttes figyelembevétele azonban még mindig csak mérséklődést, és nem igazi törést okozna a keresetek növekedési ütemében a válság hónapjai során. A vállalatok a válságra nem a teljes munkaidős státuszban megtartott dolgozók béreinek újratárgyalásával reagáltak, hanem más eszközkhöz nyúltak (elbocsátás, részidős alkalmazás stb.) A nettó reálkeresetek egyértelműen nőttek a második negyedévben, miközben a reálkereset-tömeg kismértékben nőtt vagy stagnált, a fenti torzító hatások figyelembevételétől függően. (Az 5. ábrában a reálkereset-tömeg a hivatalos adatokon alapul, a torzítás nincs kiszűrve.)

5. ábra. Reálkereset-tömeg és fogyasztási kiadások Magyarországon, 2016–2020
(előző év azonos időszaka = 100)

Forrás: KSH. Reálkereset-tömeg: intézményi statisztika és inflációs statisztika alapján; fogyasztási kiadások: GDP-statisztika.

Ehhez képest a háztartások fogyasztási kiadásainak 8,4 százalékos második negyedévi visszaesése aránytalanul heves reakciónak tűnhet. A fogyasztás-csökkenés nagyobb mértékű, mint a háztartások jövedelmi helyzetének romlása – legalábbis makroszinten – ebben nagy szerepet játszottak a járvánnyal összefüggő korlátozások és lélektani hatások. A bolti kiskereskedelem már a nyári hónapokban csökkenésből stagnálásra váltott, a vendéglátásban elsősorban a külföldi vendégek hiánya okozza a folytatódó visszaesést, és a szálláshelyek igénybevétele tekintetében is jelentős élénkülésre számítanak az őszi hónapokban.

A fentiek alapján fennáll akár annak a lehetősége is, hogy az év utolsó harmadában a fogyasztás meredek esését stagnálás, esetleg csekély növekedés váltja fel. Ám a járvány kiújulása megakaszthatja a javuló trendet. Még ha a tavaszihoz hasonló korlátozásokra nem is számíthatunk, a járványhelyzet súlyosbodása a fogyasztás bizonyos területein – vendéglátás, utazások, rendezvények, személyi szolgáltatások – fokozódó óvatossághoz, újfent visszafogott költéshez vezet – vagyis ott is, ahol nem vezetnek be olyan szigorításokat, mint a külföldre való utazás kapcsán.

Ami az *állóeszköz-felhalmozás* 13,5 százalékos csökkenését illeti, ebben az állami és a vállalati beruházások is kivették a részüket. A költségvetési szervek esetében *nem* a Covid-válság a fő ok, hanem az uniós beruházási projektek fokozatos kifutása. Ezzel szemben a vállalati beruházások visszaesése alapvetően a járvány számlájára írható – az értékesítési bevételek elmaradása és a hirtelen bizonytalanná váló gazdasági kilátások egyaránt a beruházások visszafogása irányában hatott. A feldolgozóiparban és a kereskedelem-gépjárműjavításban is két számjegyű volt a csökkenés, de még drasztikusabban estek a beruházások az építőiparban, valamint a válság által letarolt szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágazatban, illetve a művészet-szórakoztatás-szabadidő ágazatban.

Összességében a belföldi felhasználás zsugorodása 5,9 százalékponttal járult hozzá a második negyedévi GDP csökkenéséhez. Ebből is következik, hogy a gazdasági visszaesés legsúlyosabb eleme a nettó export hirtelen csökkenése volt. A második negyedévi 13,6 százalékos visszaesés több mint feléért (7,7 százalékpont) a *nettó export* negatív hozzájárulása a felelős. Ennek nagyobb része a szolgáltatások nettó exportjának a mínusz 4,4 százalékpontos hozzájárulásából, mínusz 3,1 százalékpont pedig az áruforgalomból származott. A szolgáltatások esetében a nagyarányú negatív hozzájárulás érthető is, mivel a bevételek itt jórészt az idegenforgalomhoz kötődnek. Az áruforgalom jelentős negatív hozzájárulása azonban már magyarázatra szorul. A belföldi felhasználás csökkenésének ugyanis logikusan az import visszaesésével kellett volna járnia, ahogy az például a 2008–2009-es globális pénzügyi válság idején is történt. 2009-ben a nettó export plusz 3 százalékponttal járult hozzá a GDP 6,7 százalékos csökkenéséhez (azaz e 3 százalékpontos emelkedés nélkül 9,7 százalék lett volna a visszaesés). A jelenlegi válságban eddig éppen ennek az ellenkezője történt. Az áruexport a második negyedévben 20, az import csak 15 százalékkal csökkent. Az import esetében a kisebb visszaesést némileg magyarázhatja a járványügyi eszközök beszerzésének (520 milliárd Ft) és a harckocsik és helikopterek vásárlásának (154 milliárd Ft) megjelenése az importban.

3.3. Fiskális következmények

A válság kitörésekor a világ szinte valamennyi kormánya erőteljes költsékezésbe kezdett, hogy a krízis gazdasági-társadalmi következményeit enyhítse, a nagyarányú munkanélküliség kialakulását megakadályozza. A magyar kormány munkahelymegtartó és vállalati versenyképességet támogató intézkedései azonban nemzetközi összehasonlításban kifejezetten csekélyek vol-

tak. A kormány intézkedései között fontos lépés volt a hiteltörlesztési moratórium hirdetése az év végéig, ez azonban nem a költségvetést, hanem a bankrendszert terhelte. A költségvetésből finanszírozott támogatások között említésre méltó a rövidített munkaidő (*Kurzarbeit*) – nagyon korlátozott körben és mértékben való – támogatása; a kata és a szocho elengedése a válság által különösen sújtott ágazatokban; valamint egy szűk körű munkahely-teremtési támogatás.³ A Kopint–Tárki számításai szerint a közvetlenül a vállalatok és munkahelyek támogatására költött költségvetési összegek a GDP 1 százaléka alatt maradtak, miközben a környező országokban ez jellemzően 4-5 százalék volt.

Ennek ellenére, az időarányos államháztartási hiány mértéke nemcsak a kormány, hanem még a független elemzők várakozásait is meghaladta. 2020. első hét hónapjában az államháztartás pénzforgalmi hiánya meghaladta a 2100 milliárd Ft-ot(!), a költségvetési törvényben egész évre tervezett 367 milliárd Ft-tal szemben. A GDP-arányos bruttó konszolidált államadósság pedig június végére az első negyedév végi 66,6 százalékról 71,9 százalékra emelkedett.

A pénzforgalmi hiány jelenleg rendelkezésre álló adata jócskán eltérhet a végleges, eredmény-szemplétű hiánytól, különösen az EU-támogatások elköltésének és azok EU általi kiegyenlítésének időbeli eltérése miatt. Ennek ellenére kijelenthető, hogy 2020-ban óriási államháztartási hiány várható. A pénzügyminiszter már bejelentette, hogy az áprilisi *Konvergencia programban* szereplő 3,8 százalékos költségvetési hiány (mellyel szemben független szakértők már akkor is kifejezték súlyos kétségeiket) nem tartható, és 7–9 százalékos(!) deficit várható. Az ezzel kapcsolatos megfontolásainkra a 4. fejezetben visszatérünk.

A magyarányú költségvetési átcsoportosítások és a kevés információ miatt nehéz megállapítani az első hét havi óriási hiány pontos tényezőit is. Annyi bizonyos, hogy a kb. 1.800 milliárdos *többlethiány* azonosítható részének majdnem a fele a *bevételek* kieséséből származik. A *tervezetnél időarányosan* legalább 750 milliárd Ft-tal kevesebb bevétel folyt be a költségvetésbe a forgalmi- és a lakossági jövedelemadókból. Ennek túlnyomó része a jövedelmek és a forgalom válság miatti automatikus visszaesésével és jóval kisebb része a járvány miatt bevezetett adókedvezményekkel magyarázható. A *kiadási* oldal túllépése már nehezebben azonosítható. A Pénzügyminisztérium jelentése szerint (PM, 2020a) a kormány 520 milliárd Ft-ot költött jár-

³ Emellett számos más, kisebb összegű támogatási forma került bevezetésre, mint például a mérnökök és kutatók bértámogatása, illetve a kibővített diákhitel lehetőségek. Ezek felsorolását lásd az Eurofound (2020) kiadványában, amelyet a Kopint–Tárki állított össze.

ványügyi védekezésre (ebben benne van a 300 milliárdos lélegeztetőgép-beszerzés), 123 milliárdot a versenyképesség támogatására, valamint 101 milliárd Ft-ba került az egészségügyi dolgozók egyszeri jutalmazása. Ezekből a tételekből szintén kb. 750 milliárd, a járványhoz közvetlenül kötődő plusz kiadás jön ki. A többi többletkiadás nem igazán azonosítható, ebben vannak olyan tételek, mint a turizmusfejlesztési támogatás (81 milliárd Ft), és egyéb, a járványhoz nem kötődő, de a járvány idején egyedi kormánydöntésekkel elhatározott kiadási tétel (a sport és az egyházak támogatása stb.).

3.4. Monetáris politika és hitellehetőségek

A magyar kormány – nemzetközi összevetésben – nagyon csekély mértékben támogatta a bajba jutott vállalatokat és a munkahelyeket, amit azzal az indokkal támasztott alá, hogy „amennyi munkahelyet a válság tönkretesz, annyi munkahelyet kell létrehozni.” (*kormany.gov.hu*, 2020) Magyarán, a munkahelyeket nem megőrizni kell, hanem majd újakat teremteni.

A válságkezelésnek ezért aránytalanul nagy része jutott a monetáris politikára, azaz az olcsó hitellehetőségek biztosítására. Ennek jegyében a Magyar Nemzeti Bank 2020. április végén kedvező hitellehetőséget nyitott meg a hazai bankrendszer számára, a likviditás erősítése érdekében, amelyet a hitelmoratórium terhei mellett a március végén kivetett újabb banki kölönadó bevezetése is „megtépázott”. Emellett az MNB új, a korábbiaknál is kedvezőbb kamatozású és futamidejű hitelkonstrukciót indított, az Növekedési Hitelprogram új alprogramját, a *NHP Hajrát*, 1500 milliárd Ft-os keretösszeggel. Mivel ez a hitel a vállalatok működési költségeire (pl.: készletfinanszírozásra, bérfizetésre) is igénybe vehető, a hitelképes és kockázatvállalásra hajlandó cégek számára jelentős segítséget jelenthet. Az MNB által megkérdezett kilenc legnagyobb hazai bank év végéig mintegy 1000 milliárd Ft-nyi szerződés megkötésére számít az új konstrukció keretében. Ugyanakkor a hitelek nagy részét a vállalatok főként a szintén olcsó hiteleknek ezzel a még olcsóbb hitellel való kiváltására használták. Ez ugyan kedvező a vállalatok kamatterheinek nagysága szempontjából, de nem hoz új likviditást a vállalati szektorba.

4. Rövid távú kilátások

Az év második felét övező bizonytalanságok az augusztus végétől ismét növekvő megbetegedésszám miatt erősödtek. Nyár közepén, amikor a jár-

ványhelyzet enyhült, még azt lehetett várni, hogy a harmadik és a negyedik negyedévi gazdasági mutatók fokozatosan javulni fognak a második negyedévi mélyponthoz képest. Ez még mindig nem jelent pozitív növekedési adatot, csupán azt, hogy a gazdasági visszaesés üteme mérséklődik és év végére már néhány százalékra csökken, az előző év azonos negyedévéhez képest. Ha így történik, akkor az évet meg lehet úszni egy 5-6 százalékos gazdasági visszaeséssel.

A járvány kiújulása és felerősödése szeptembertől ezt a scenáriót kétségessé tette. Az ország szeptember 1-jétől való lezárása az éppen csak éledezni kezdett turizmust végképp padlóra küldte, és a személyes kontaktussal szembeni óvatosság visszatérése számos más szolgáltatás iránt is visszavetheti a keresletet. A második negyedévi mélypontról való elemelkedés így is valószínű, de üteme feltehetőleg lassabb lesz a korábban feltételezetténél.

A termelési oldalon az ipar visszapattanása folytatódott júliusban, és gyárbezárások és áruforgalmi korlátozások híján a kilábalás mérsékelt ütemű folytatódására lehet számítani. Kérdés, mi történik szeptembertől, amikor Európa elkezd újra globális járványgóccá válni.

Ugyanakkor, az építőipar kilátásai nem túlságosan jók. Ebben az ágazatban a járvány valójában csak ráerősített bizonyos kedvezőtlen folyamatokra, amelyek a járványügyi korlátozások visszavonása után is megmaradnak, mint például az uniós finanszírozású infrastruktúra-beruházások kifutása.

A kereskedelem-szálláshely-szolgáltatás-vendéglátás ágazatban és az áru- és utasszállításban is érdemi javulásra kerülhet sor a továbbiakban, miután az áru-külkereskedelmi forgalom volumenének visszaesése – legalábbis egyelőre – júniusban stagnálásba váltott; a bolti kiskereskedelmi forgalom – habár szelektíven –, de nagyrészt helyreállt; a vendéglátásba, legalábbis a hazai fogyasztók jó része visszatért (megint csak egyelőre), sőt a belföldi turizmusnak köszönhetően a szálláshely-szolgáltatás is életjeleket mutat. Ám épp a szolgáltatásokon belül találhatók azok a területek is, ahol a járvány kiújulása a legkedvezőtlenebb következményekkel járhat. Így a második negyedévinél jóval mérsékeltebben ugyan, de azért a szolgáltatások gazdasági teljesítményének érzékelhető csökkenésével számolunk 2020. második felében is.

A felhasználási komponensek között a jövedelemvesztésből adódó keresletkiesésen túl a fogyasztás helyreállítását továbbra is nehezíti a járvány új keletű súlyosbodása. A vállalati beruházások esése mérséklődik a második félévben, de a tervezhetőség romlása visszatartó erő lesz a nem digitalizációval összefüggő fejlesztéseknél. A nettó exportban – az előző fejezetben leírtak alapján – javulás várható, mivel nem várhatóak már azok az importtétel (járványellenes eszközök és a katonai beszerzések), amelyek az első félévben jelentősen növelték az importot.

A második félévi növekedéssel kapcsolatban fontos kérdés, milyen megfontolásokon alapult a *Pénzügyminisztérium* azon bejelentése (PM, 2020b), miszerint az éves költségvetési hiány a GDP 7–9 százalékát is elérheti. Ez, a feltételezésünk szerint 2020-ban kb. 45-46 ezer milliárd Ft körüli éves nominális GDP mellett (5-7 százalékos reál-visszaesést és 4-5 százalék körüli GDP-deflátor feltételezve) 3,2–4,1 ezer milliárd Ft-os éves költségvetési hiányt jelez. Ez pedig azt jelenti, hogy a kormány az első hét hónap horribilis hiányának havi átlagos mértékét várja az év hátralévő részében is. Holott a gazdasági visszaesés mértékének a csökkenése jótékonyan hatna az adóbevételekre (még ha csekély mértékben is), valamint a kiadások oldalán sem indokolt az első félévi óriási költségek (lélegeztetőgéppel például már elég jól el vagyunk látva). A Pénzügyminisztérium államtitkára augusztus végi bejelentése szerint a második félévben 500 milliárd Ft-ot tervez a kormány gazdaság-védelemre fordítani (PM, 2020b). A részletek még nem ismertek, de egyes jelzések szerint a kormány – látva a gazdaság zuhanásának a mértékét és belátva, hogy áprilisban alulbecsülte a járvány gazdasági hatásait – mégiscsak egy jelentősebb vállalati és munkahely-támogatási csomagot vezet be (HR Portal, 2020). Ha ez így történik, akkor a második félévi gazdasági károk némileg még enyhíthetők, igaz, a félévből már eddig eltelt idő alapján ez a pozitív hatás legfeljebb az év utolsó harmadában érvényesülhet.

Összefoglalva, az idei év második felét illetően nemcsak negatív, de pozitív kockázatokkal is számolni kell. A negatív kockázat alapvetően a járvány visszatérése – nehéz megmondani, hogy mekkora pofon lesz ez a talpra állni készülő gazdaságnak, és hogy e pofont milyen mértékben lesz képes felfogni a most előkészítés alatt álló gazdaságélénkítő intézkedések. Pozitív kockázat forrása lehet viszont a nettó export – az említett egyszeri importtételek (pl.: lélegeztetőgép) kiesésével, illetőleg a továbbra is nyomott belföldi kereslet mellett a nettó export a visszaesést felnagyító tényezőből mérséklő tényezővé válhat. Ehhez természetesen a nemzetközi kereskedelmi forgalom folytatódó kilábalására van szükség, ezzel kapcsolatban biztató és kevésbé biztató hírekkel egyaránt lehet találkozni.

A *jövő évet* illetően a legtöbb külföldi és belföldi előrejelzés a gazdaság helyreállítását, egyfajta „felpattanást” feltételez 2021-ben. Megítélésünk szerint azonban ezzel óvatosan kell bánnunk. A felpattanás azt implikálná, hogy valamennyi ágazat helyreáll 2021-ben és ott folytatja, ahol 2019-ben abbahagyta, azaz a trend – egy kis döccenő után – visszaáll. Ez azonban kétséges. A járvány továbbra is velünk lesz, és bizonyos ágazatokban (turizmus) a gyors helyreállást már ez önmagában lehetetlenné teszi. Az ipar és az áru-külkereskedelem esetében a járvány általi közvetlen érintettség kevésbé áll fenn, ám itt is számolni kell a másodlagos hatással, azaz a járvány konjunktú-

rális következményeivel. Nemcsak Magyarország, de Magyarország export-piacai is a korábbinál alacsonyabb foglalkoztatási szinttel, megtépázott fogyasztói és üzleti hangulattal, lényegesen magasabb adósságsszintekkel fog nekivágni a jövő évnnek. Az idei alacsony bázishoz képest természetesen érdemi növekedés várható, ám a 2019-es szint jó eséllyel elérhetetlen marad, még úgy is, hogy jövőre már érezhető lesz az állami beruházási támogatások hatása.

Impulzust adhat a gazdasági növekedésnek a 2014 és 2020 közötti fejlesztési ciklus keretében az N+2 elv miatt még 2022-ig elkölthető EU támogatási projektek befejezése. Az eddigi tapasztalatok alapján viszont erősen kérdéses, hogy a *Next Generation EU*⁴ égisze alatt – 2021 és 2024 között felhasználható – elérhető új uniós források felhasználása érdemben el tud-e indulni már jövőre.

IRODALOM

- Eurofound (2020): COVID-19 EU PolicyWatch, Eurofund Database. 18th May 2020. <https://www.eurofound.europa.eu/data/covid-19-eu-policywatch>
- Európai Bizottság (2020): European Economic Forecast. Spring 2020. European Commission. https://ec.europa.eu/info/publications/european-economic-forecast-spring-2020_en
- HR Portal (2020): Palkovics inkább a német Kurzarbeit modelljét támogatná. HRPortal.hu, 2020. szept. 6. <https://www.hrportal.hu/hr/palkovics-inkabb-a-nemet-kurzarbeit-modelljet-tamogatna-20200906.html>
- IMF (2020) International Monetary Fund, Datamapper, Real GDP growth 2020. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- Kormany.gov.hu. (2020): Annyi munkahelyet kell létrehozni, amennyit a vírus tönkretesz. Miniszterelnöki Kabinetiroda, 2020. ápr. 6. <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/amennyi-munkahelyet-a-virus-tonkretesz-annyt-kell-letrehozni>
- Magyarország Kormánya (2020): Magyarország Konvergencia Programja 2020–2024. 2020. ápr. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-convergence-programme-hungary_hu.pdf
- PM (2020a): Részletes tájékoztató az államháztartás központi alrendszerének 2020. július végi helyzetéről. Pénzügyminisztérium, Államháztartásért Felelős Államtitkárság. Magyar Kormány honlapja, 2020. aug. 19. <https://www.kormany.hu/hu/esemenytar/reszletes-tajekoztato-az-allamhaztartas-kozponti-alrendszerenek-2020-julius-vegi-helyzeterol>

⁴ A Next Generation EU Eszköz (*Next Generation EU Facility*) célja a Covid-válságot követő gazdasági kilábalás elősegítése, figyelembe véve az uniós zöld és digitális stratégiában foglalt célokat. Ennek keretében – a 2021–2027-es költségvetési periódushoz a szokásos módon hozzárendelt forrásokon felül – 750 milliárd eurónyi pluszforrás áll az uniós tagállamok rendelkezésére. A 750 milliárdból a vissza nem térítendő források 390 milliárd eurót tesznek ki, és ebből eddig mintegy 219 milliárd euró országok közötti felosztásáról született döntés. Ez utóbbiból Magyarország előreláthatólag 4,3 milliárd euró erejéig részesül. (Weinhardt, 2020)

- PM (2020b): Jövőre már elindulhat a konszolidáció. Pénzügyminisztérium, Államháztartásért Felelős Államtitkárság. Magyar Kormány honlapja, 2020. aug. 25. <https://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/allamhaztartasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/jovore-mar-elindulhat-a-konszolidacio>
- UNCTAD (2020): United Nations Conference on Trade and Development: Global Trade Update, June, 2020. <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2392>
- Weinhardt Attila (2020): Végre kiderült, mennyit kapunk az EU koronavírus elleni eszközéből – Jól járunk vele? Portfolio, 2020. aug. 27. <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20200827/vegre-kiderult-mennyit-kapunk-az-eu-koronavirus-elleni-eszkozebol-jol-jarunk-vele-446280>
- WTO (2020): World Trade Organisation: WTO Trade Barometers. World Trade Organization. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wtoi_e.htm